

”Att baka en katedral”

– genusperspektiv i avhandlingsskrivande

av Lena Eskilsson & Hildur Kalman (red.)

DOKUMENT

Förord

Att skriva avhandling innebär mycken glädje men är också en arbetsam process där handledning och andra former av stöd är av största vikt. Som redaktörer för Kvinnovetenskapligt forums skriftserie är vi glada över att kunna presentera en publikation av typen Dokument där flera forskare delar med sig av sina tips, råd och tankar kring olika delar av den process som det innebär att skriva en avhandling. Vi är övertygade om att denna skrift kommer att vara till god hjälp för doktorander i olika perioder av avhandlingskrivande. Ett särskilt tack till publikationens redaktörer, Lena Eskilsson och Hildur Kalman, för deras arbete med att sätta samman dessa texter.

Umeå, december 2006

Eva Magnusson & Malin Rönnblom

ISBN 91-975658-2-2
ISSN 1653-2031

Tryckt hos Larsson & Co:s Tryckeri AB, Umeå 2007

”Att baka en katedral”¹

- *genusperspektiv i avhandlingskrivande*

INLEDNING

Hösten 2005 anordnades en seminarierie, ”Genus i forskningsprocessen”, av Nationella Genusforskarsskolan vid Umeå Universitet. Syftet med serien var att doktoranderna skulle tillägna sig ökad kunskap om hur genusperspektiv analytiskt kan användas i olika delar av forskningsprocessen, samt öva sig i att på ett auktoritativt sätt beskriva avhandlingsarbetet och dess resultat.

Varje seminarium behandlade ett avhandlingstema. Arbetsgången var att deltagarna inför varje träff skrev en A4-sida om det aktuella temat utifrån de egna forskningsproblemen, och att alla förberedde sig genom att läsa varandras texter. Vid seminariet introducerades det aktuella temat av en inbjuden sk resursperson, en erfaren genusforskare från olika ämnen och fakulteter. Därefter vidtog gruppvisa diskussioner av deltagarnas texter. Några (principiellt) intressanta och viktiga teman lyftes fram och följdes sen upp i en summerande slutdiskussion i storgrupp.

De korta introduktioner som gavs av resurspersonerna var mycket konstruktiva och uppskattade, vilket födde tanken på att sammanställa dessa i ett häfte. Introduktionerna till de fem första seminarierna utgick från en imaginär inledningsfråga: ”*vad tänker jag som läsare/granskare/oppo- nent på vad gäller XXX när jag läser ett genusvetenskapligt (avhandlings)arbete?*”, där XXX stod för ett av följande teman:

”Övergripande syfte – frågeställningar – avgränsningar” – Lena Martinsson, etnologi

”Teoretiska utgångspunkter – val, motiv” – Annelie Bränström Öhman, litteraturvetenskap

”Positionering i fältet (tidigare forskning)” – Jonas Liliequist, historia

”Metodval, motiv, och eventuella etikproblem” – Hildur Kalman, filosofi

”Resultat, ny kunskap” – Katarina Hamberg, allmänmedicin

Det sista seminariet var inriktat på förmedlingen av forskningsresultat:

”Att föra ut genusteoretisk forskning” – Malin Rönnblom, statsvetenskap & Charlotte Holgersson, företagsekonomi

---

¹ Titeln är inspirerad av en rad ur en dikt av Edith Södergran, som Annelie Bränström Öhman inleder sin text med.

De texter som nu publiceras utgår från de anteckningar ovanstående personer hade vid sin muntliga introduktion på temat. Seminarseriens resurspersoner kommer från olika ämnesdiscipliner och fakulteter, med delvis olika vetenskapliga traditioner och förhållningssätt till vetenskapligt arbete och akademiskt skrivande. Texterna präglas givetvis av detta, och ska inte läsas som absoluta sanningar om "hur man gör" när man skriver vetenskapligt. Likaså bär texternas inriktning och problemfokus spår av de texter som deltagarna lämnat in under den aktuella seminarserien. Samtliga skribenter är dock erfarna skribenter och läsare/granskare av vetenskapliga texter, och vår förhoppning är att texterna ska fungera som en inspirerande och introducerande handbokscommentar, utan referenser. Ett häfte som kan hjälpa såväl skrivande doktorander som läsare/granskare/opponenter att strukturera tanken.

Umeå, september 2006

Lena Eskilsson & Hildur Kalman

Syftet som arbetsredskap

Lena Martinsson

SYFTET OCH JAG

I den här texten ska jag diskutera det som i en akademisk text kallas för syfte. Jag ska inte komma med några regler om hur ett syfte ska se ut. Det finns det nog av på olika institutioner och inom olika discipliner. Jag ska istället reflektera över syftet som ett arbetsredskap och som en diskussionspartner samt därefter som ett redskap i läsandet.

Min erfarenhet som forskare och handledare är att framskrivandet av syfte är en ganska ångestskapande process. Det ställer frågor om vad man egentligen håller på med, det ställer krav på att rymma väldigt mycket i en enda, eller några få, meningar. Man vrider och vänder på orden. Inte minst i dessa stunder av oro och frustration kan det vara bra att tänka sig syftet som ett redskap eller som en diskussionspartner. Ett syfte är inte bara ett resultat av en tankeprocess, en effekt av hur jag tänker mig ett problem som ska undersökas. Ett syfte kan faktiskt ses som betydligt mer aktivt än så, det gör något. Det får mig att tänka i vissa banor. Jag tvekar inte att kalla det för ett subjekt. Det kan påminna mig om vad jag håller på med. Knacka mig på axeln och säga ”hallå där”. Lyckas det inte med det har det förlorat sin roll, det har dött. Det är därför viktigt att redan från början formulera sitt syfte men också att ständigt vara beredd att i den fortsatta forskningsprocessen låta det omvandlas. Ett statistiskt syfte blir lätt en hämsko.

När jag själv skriver har jag alltid ett tillfälligt syfte. Jag relaterar det till vad jag håller på med. Stämmer det jag gör med syftet, är det det här jag gör? Mycket ofta blir svaret nej. Då inträder nästa fråga: Är det syftet som är felformulerat eller hör det jag skriver inte hemma i den här analysen, eller pekar det jag skrivit på något viktigt som syftet borde dra lärdom av, som syftet borde förändras av? Plötsligt har då syftet förvandlats från en pressad mening till för andra att läsa till att bli ett redskap för mig själv, ett pågående sätt att föra en diskussion, ”syftet och jag” där vi båda får vara beredda att omvandlas.

Ser man syftet som en diskussionspartner eller som ett arbetsredskap kan man relatera varje steg i sin forskningsprocess till det. Utformandet av frågeslistor eller enkäter, intervjuandet, arbetet med texter, bilder, deltagarobservationer kan relateras till det preliminära syftet. Hur stämmer det jag gör nu med det jag hade tänkt att göra? Syftet kan vara med som den där besvärliga partnern hela tiden. Den hjälper en att hålla en röd tråd, att avgränsa sig, att hålla lite i minnet

vad man tänkte för en vecka, eller för ett halvår sedan. Syftet kan och bör, menar jag, komma att omvandlas allteftersom man läser teoretisk litteratur, gör analyser av materialet eller kanske till och med när man skriver avhandlingens sammanfattning. Det är, som jag ser det, en viktig kunskapsprocess som visar sig i diskussionen med det egna syftet.

Vad ska då ett syfte innehålla? Ja, här finns naturligtvis inga givna svar. När jag läser en avhandling, eller någon annan vetenskaplig text tycker jag dock att det är eftersträvänsvärt att i syftet förstå något om den teoretiska såväl som den empiriska ansatsen. Det här kan naturligtvis diskuteras. Ska det teoretiska perspektivet genomsyra syftet eller ska det stå utanför syftet? Uttryckt på ett annorlunda vis, ska inte syftet komma före teorierna, vara rent från teoretiska föreställningar? Och ska inte teorierna vara ett redskap för att nå syftet? Alternativet är att se det teoretiska sammanhanget som en förutsättning för att syftet gått att formulera. Det är också det teoretiska sammanhanget som gjort materialet synligt för en. Den genusvetenskapliga traditionen är ett utmärkt exempel på detta. Låt mig ge ett exempel. För inte så länge sedan var problematiseringar av exempelvis sexualitet inte så vanliga i genusvetenskap. I och med en ökad teoretisk diskussion om hur exempelvis kön och sexualitet konstitueras tillsammans formade sig emellertid också nya empiriska områden att studera. Plötsligt blev exempelvis jämställdhetspolitik intressant att studera utifrån ett sexualitetsperspektiv. Istället för att studera om jämställdhetspolitiken lyckades med det den sa sig vilja göra – vilket inte är en helt ovanlig frågeställning utifrån en idé om könsmaktsordning eller utifrån en patriarkatsteoretisk ansats – började man studera dess heteronormativitet. Mantrat om att ett barn behöver både en mamma och en pappa och att pappan därför också måste ta ut föräldraförsäkringen blev därmed högst problematiska. Vad var det som naturaliserades här? Var det inte så att den heterosexuella relationen gjordes till norm?

Det är emellertid viktigt att inte tänka sig att det teoretiska är sig självt nog. Även om det, utifrån det här perspektivet tycks utgöra en förutsättning för vad för slags empiri som blir till som materialkategori, så betyder inte det att detta tänkta material inte skulle göra något med det teoretiska. Det är snarare dikotomin mellan det teoretiska och empiriska som upphävs. De går inte att separera dem och förstå dem som åtskilda. De görs tillsammans.

Det andra alternativet – att tänka sig att syftet står utanför det teoretiska och att teorin bara utgör ett slags arbetsredskap som ska brukas – bär möjligen på en förhoppning om att materialet bara ligger och väntar på en, att man som forskare inte är med om att skapa det som studeras. Här finns snarare ett vetenskapsideal där forskarens perspektiv inte ska spela roll, det

är sanningen man ska få fram. Kanske vill man också avdramatisera det teoretiskas betydelse. Vad man väljer för form av syfte beror i den meningen ytterst på vad för slags kunskapssyn man har. Föreställningen om att syftet står utanför det teoretiska har dock det problematiska med sig att det inte kan växa, att det inte fungerar som en diskussionspartner, det måste ligga fast, som något man formulerade före forskningsprocessen egentligen satte igång. Här görs också forskningsprocessen liktydig med en resultatredovisning.

Syftet och läsaren

Men syftet ska naturligtvis inte bara vara till för forskaren. Någon gång ska man släppa ifrån sig sin text och syftet ska byta partner och bli läsarens. Det viktigaste då är att syftet lyckas skapa en problemkänsla, utmana en föreställning, en kunskap eller bära på en annorlunda sammanfogning. Syftet ska paradoxalt nog också göra läsningen mer lätthanterlig, bidra till att lyfta upp den röda tråden som ska finnas i texten och som gör texten till en berättelse i sig. Kanske kan man se syftet som en informatör, ”läs så här, det är den här tråden jag vill att du ska följa”. Förhoppningsvis ska syftet också kunna fungera som en diskussionspartner med läsaren och mana till vidare läsning, göra att det ter sig viktigt att vända blad, att läsa nästa kapitel också. Kanske får det läsaren att gå till strid med syftet. Man kan kanske läsa texten på ett annat sätt också?

Om syfte och mål

Hösten 2005 fick jag inför ett seminarium på genusforskarskolan i Umeå möjlighet att granska ett antal av skolans doktoranders syftesformuleringar. Jag uppmärksammade då att det fanns en glidning mellan vad jag valde att kategorisera som syfte respektive mål. Medan syftet ska vara såväl problematiserande som en beskrivning av hur man ska, eller hur man har (beror på stil och vetenskapssyn) arbetat, och i slutändan en problematiserande hjälpreda för läsaren, så ska målet med avhandlingen vara av annat slag. Exempelvis kan målet vara att öka genusmedvetenheten i pedagogiskt arbete, eller att bidra till en mer framgångsrik jämställdhetspolitik eller vårdform. Som arbetsredskap, eller som hjälp när man läser någon annans avhandling är dock målbeskrivningarna inte mycket att hålla i handen för att förstå textens uppbyggnad och analysens förutsättningar. Man får inte reda på något om avhandlingens sätt att problematisera jämställdhetspolitik, vårdform eller pedagogik. Inte heller säger en sådan sats något om det teoretiska anslaget, eller den empiriska konstruktionen. Med det inte sagt att en målbeskrivning inte är bra att ha. Tvärtom kan målformuleringar säga mycket om avhandlingens samhälleliga såväl som vetenskapliga relevans. En avhandling där man som läsaren tvivlar på om det finns någon relevans i någon mening kan lätt bli frustrerande, ja rent ut sagt tråkig. Så en beskrivning av kunskapsmålet är bra, men inte utan ett problematiserande och konstruerande syfte!

Genus i forskningsprocessen: teoretiska utgångspunkter – val, motiv

Annelie Bränström Öhman

Allt kan vara tusenannorlunda.

Gunnar Björling

***

Jag vill vara ogenerad –

därför struntar jag i ädla stilar,

ärmarna kavlar jag upp.

Diktens deg jäser...

O en sorg –

att ej kunna baka katedraler...

Formernas höghet –

trägna längtans mål.

Nutidens barn –

har din ande ej sitt rätta skal?

Innan jag dör

bakar jag en katedral.

Edith Södergran

***

En av de oundvikliga stötestenarna i allt vetenskapligt arbete är hur man ska tillägna sig teorier och förstå dem. Och mer än så: hur kan man införliva dessa främmande tankekroppar och göra dem till en självständig del av det egna tänkandet och skrivandet? Tänk om de åter sig in och genomströmmar tankebanorna med giftiga substanser – eller stöts bort som en transplanterad njure? I det genusvetenskapliga arbetet blir sådana frågor, inbillar jag mig, särskilt akuta. Eller åtminstone ofta orsak till en lätt intellektuell klåda.

Inför valet av teoretiska utgångspunkter tvingas genusforskaren alltid in i en korsväg av möjliga optioner. Att bara hänga med och falla in i strömmen på någon av de traditionellt ämnesdisciplinära allfartsvägarna tillhör inte dem. Det är i och för sig ingen ovanlig syn med genusforskare som smått desorienterade kryssar mellan alla föregivet könsneutrala trafik hinder ("god vetenskap", "verifierbarhet", "objektivitet" etc.) och skjuter de s.k. "genusglasögonen" på

näsan på nytt först när sikten är klar och fri. Annorlunda uttryckt, menar jag att en genusteoretisk utgångspunkt aldrig kan vara bara en fråga om enkel additionsövning. *Add gender and stir!* är bara en annan variant av den gamla köksfadäsen att slänga i jästen när degen är klar.

En sak vågar jag bestämt hävda: att skriva och tänka genusvetenskapligt innebär alltid att utmana vanetänkandet. För mig innebär det i sin tur att ett genusteoretiskt angreppssätt alltid också måste involvera en reflexion kring kunskapssyn, vetenskapsteoretiska premisser och val av skrivsätt. Innan jag fördjupar mig något i varför en sådan reflexion är nödvändig, vill jag presentera ett par tankebilder som jag själv ofta återvänder till – och som jag tror kan ge användbara fästpunkter för vår diskussion kring detta lika svåra som angelägna ämne.

Tankebilderna är hämtade från en av mina favoritromaner, nämligen Virginia Woolfs *Mot fyren* (1922). I den finns, bland mycket annat, en historia om en manlig filosofiprofessors vedermodor med att vinna vetenskapligt anseende – och en parallell historia om hur en kvinnlig konstnär skapar sina verk utifrån idéer med kraft att rubba hela ordningen i professorns tankevärld. Hon heter Lily Briscoe. Professorn heter Ramsay och i romanen presenteras två alternativa bilder – och därmed tolkningar – av betydelsen av hans verk. Den ena bilden är ett vitskurat träbord, den är hennes. Den andra ett alfabet, den är hans egen.

Professor Ramsay hålls i familje- och bekantskapskretsen för att vara en man som blivit betydande i kraft av sina vetenskapliga verk. På familjens sommarställe där stora delar av romanen utspelar sig är han omsvärmad av hustruns och barnens dagliga bekräftelse på just denna betydelse – vilket förstärks till smått majestätiska mått av en inbjuden lärjunge, en manlig filosofistudent, vars beundran för professorn bara störs av en person – den tystlåtna men skarpsynta Lily Briscoe.

Lily får bokstavligen bilden av träbordet på hjärnan sedan hon av en av professorns äldre söner fått förklarat för sig vad hans VERK egentligen handlar om. Nämligen ”subjekt och objekt och verklighetens natur”. Vilket, enligt sonen, kan förstås på följande vis: ”Tänk på ett köksbord – när du inte är där.” Därefter kan Lily vare sig se eller tänka på professor Ramsay och hans verk utan att se ett köksbord framför sig. Ofta fritt svävande, trotsande tyngdlagen – med alla fyra ben i luften. En gång ser hon det till och med fasthakat mellan grenarna i familjens päronträd. Professorns bord vill med andra ord aldrig riktigt ta mark eller hitta hem till köket. Som Lily Briscoe ser det.

Den andra tolkningen är, som sagt, professor Ramsays egen – och sammanfaller med hans stora men inte helt solida intellektuella självkänsla. Han anser sig nämligen vara i besittning av vad som på engelska går under beteckningen ”a splendid mind”. Och detta anser han vidare sig kunna mäta genom att likna sin framgång med ett alfabet, i bemärkelse av en linjärt hopfogad rad av bokstäver som alltid kommer den ena efter den andra. Har man kommit från A till C är

man med andra ord på väg framåt, men ändå en hopplös amatör. Professor Ramsay ser däremot sig själv kommen ända till Q. Vilket ju är en prestation av stora mått eftersom engelskans alfabet, väl att minnas, bara går till Z. ”very few people in the whole of England ever reach Q.”

Men. Vid Q är det stopp. Hur professorn än bänder och vänder på tankarna kan han inte föreställa sig hur han ska komma vidare till R. Han bedriver många svettiga och självuppfyllda timmar med att gräma sig över hur denna Q-position får honom att stå och väga på gränsen mot absolut EXCELLENCE – för att låna modeordet för dagen i svensk forskningsdebatt... och samtidigt inser han att han förmodligen kommer att gå miste om chansen till evig ryktbarhet bara för att han inte kan ta sig vidare mot de sista retfullt hägrande bokstavs-stegen.

Kort sagt, vad Virginia Woolf på sitt oförlikligt spirituella vis erbjuder oss att se i sin roman, är hur två syner på kunskap inverkar på tankevärldar och verklighetsuppfattningar. Den ena, konstnärens, är visualiserande, självständigt prövande och metaforisk. Den andra, vetenskapsmannens, är konkret, linjär och är hårt konkurrensinriktad. I min tolkning handlar Woolfs exempel däremot inte om någon förenklad uppdelning mellan kvinnligt och manligt, eller ens mellan feminint och maskulint. Men denna komplexitet förstärker egentligen bara dess värde som tankebild. Mötet mellan den traditionellt skolade filosofen och den experimentella konstnären låter sig utan större problem överföras till vårt område. Det påminner i mer än ett avseende om hur mötet mellan ett nytt kunskapsfält som genusforskningens och den traditionella ”normalvetenskapen” (i betydelsen av de inom varje ämnesdisciplin dominerande/ tongivande kunskapsparadigmen) kan se ut.

Men bilden rymmer också något och mer: en kreativ utmaning. ”Ett köksbord när du inte är där” – blir för Lily Briscoe en omöjlig abstraktion. Ett ting utan rymd eller tyngd. Med resultat att det hamnar i päronträdet. Istället för i ett kök befolkat av röster, dofter, kroppar och levande vittnesbörd ur ett pågående och igenkännbart liv – och rum. På samma vis menar jag att vi som genusforskare måste ställa oss frågan hur vi ska förmedla utmaningen och den vetenskapskritiska ansatsen som oundvikligen vilar i våra val av teoretiska premisser. Hur skapar vi vetande av våra forskningsfrågor? Hur hänger skrivsätt och tankemodeller ihop? Fordrar ny kunskap nya skrivsätt?

Vad Lily Briscoes tankeövning kan lära oss är att betraktaren eller läsaren alltid tillför något när hon eller han ställs inför ett kunskapsparadigm. Och med det följer att valet av teoretiska utgångspunkter alltid måste ledsagas av en personlig reflexion – om man inte vill riskera att plötsligt finna sig själv hängande i samma päronträd som köksbordet.

Av mitt resonemang framgår säkert att mitt eget ställningstagande ligger på Lily Briscoes köksbord snarare än hos professorns alfabet. Vilket i klartext betyder: jag vill att det ska hänga ihop. Tanken och visionen. Teorin och texten. Ett annat sätt att förklara den ståndpunkten är

en, i mitt tycke, god formulering av sociologen Johan Asplund (som för övrigt är en professor som alltid har lagt sig vinn om att gå på tvärs mot excellens-tänkarnas alfabetiska förväntningar!) som jag fann i hans bok *Avhandlingens språkdräkt* (2002): ”skrivsättet inbegriper ett sätt att tänka och förstå”.

Det är ett påstående som i vår diskussion också låter sig förstås omvänt, ungefär: sättet att tänka och förstå inbegriper också ett skrivsätt. För att låna en annan formulering ur Asplunds bok, bör vi nog ägna en stunds reflexion kring i vilken grad ”tankestilen” är beroende av en ”språklig stil” när vi väljer våra teoretiska utgångspunkter. Det är en mångbottnad och svårhanterlig fråga, men inte desto mindre viktig att begrunda. Om man till exempel tar sin utgångspunkt i Judith Butlers performativa och konstruktivistiska syn på genusblivande, vilket många svenska genusforskare gör idag, inser nog de flesta vid närmare eftertanke att det handlar om tankegods och kunskapsanspråk som är avhängiga både en bildningstradition och ett utpräglat analytiskt skrivsätt.

När jag själv talar om ”stil” och ”skrivsätt” i samband med vetenskapligt skrivsätt menar jag därför att det är helt andra och mer genomgripande överväganden som står på spel än estetiska aspekter eller kunskap om Svenska Språknämndens skrivregler. Till samma problemfält hör också, som jag ser det, valet att skriva på sitt modersmål eller på ett främmande språk. Med professor Ramsays vedermödor i minne kan man till exempel påminna sig att det är skillnad att befinna sig på Q i ett alfabet som sträcker sig till Z – eller Ö...

Utan att själv göra anspråk på att sitta inne med några väderbeständiga råd eller lösningar, vill jag ändå föreslå att det är i förmågan att formulera frågor som varje självständig tillämpning av teori tar sin början. Här är några av mina, några välnötta som käpphästar brukar vara, andra mer grovt tillyxade:

Den första och viktigaste handlar om att se och förstå den viktiga distinktionen mellan att formulera EGNA teoretiska utgångspunkter utifrån det egna forskningsprojektets frågor (=de frågor som DITT unika material väcker) och att fastslå teoretiska ställningstaganden. Enkelt uttryckt är det en tankeövning som handlar om att få teori och praktik att hänga ihop, vilket motsvaras av de olika momenten i avhandlingens obligatoriska trestegshopp: syfte – metod – teori.

Andra frågor och återkommande problem (eller möjligheter!), som nära hänger ihop med distinktionen mellan teoretiska utgångspunkter och teoretiska ställningstaganden kan till exempel vara:

- ”Katekesfrågan”, dvs. Luthers gamla fråga till varje predikotext: *vad betyder det?* (Översatt till vår diskussion: om Foucault säger makt – vad säger DITT material?)
- Frågan om eklekticism vs kraven på teoretisk konsekvens – dvs. hur man hanterar

insikten om att de olika teoretiska influenser som samsas i en text inte alltid är teoretiskt kompatibla.

- Den teoretiska införståddhetens nödvändighet och vansklighet! (Översatt till vår diskussion: Hur grundligt måste ”genus” förklaras? Måste man börja i de mest elementära definitionsfrågorna – eller kan/vill/vågar man räkna med de ”initierade läsarnas” samförstånd?)

Många fler frågor är förstås möjliga.

Men, för mig är de här några av de allra viktigaste.

Gemensamt för dem är att de alla berör det som jag ser som genusforskningens teoretiska och (ännu till stora delar utforskade) kreativa utmaning. Den utmaning som metaforiskt också kan beskrivas som konsten att få i jästen i degen från början. Och därefter våga ta sig friheten att baka efter eget snarare än kokböckernas förstånd. Runt, platt, högt eller brett.

I mångas ögon tror jag nämligen att genusforskningens mål och medel ännu idag ter sig lika udda i den vetenskapliga världen med dess hävdvunna kunskapshierarkier som Edith Södergrans förening av bullbak och katedralbyggande tog sig ut för den poesiläsande publiken i 1900-talets början. Men Edith gav sig inte. Mer än någon annan visste hon vad som stod på spel. Att göra skillnad är att våga gå över gränser; att våga förena till synes oförenliga metoder och material. När man tar första steget upptäcker man att hindret oftare sitter i vanans makt än i bristen på förmåga. Och när man börjat är det svårt att inte dras med, av tankens och språkets jäskraft. Och banne mig, att det ska gå: *Innan jag dör/bakar jag en katedral.*

Positionering på forskningsfältet

– några hållpunkter för reflektion och diskussion

Jonas Liliequist

I en avhandling finns alltid ett avsnitt där skribenten förhåller sig till tidigare forskning. Detta avsnitt, eller tema, innebär också att man som skribent positionerar sitt arbete i förhållande till detta forskningsfält. *Vanligt förekommande problem* är att presentationen av tidigare forskning blir för omfattande, får en alltför uppräknande och beskrivande karaktär, förfaller till name-dropping eller lider av bibliografisk fullständighetsmani.

Vad göra?

En huvudregel säger att presentationen bör vara *problemorienterad* och *argumenterande*. Detta innebär:

- att den egna forskningsfrågan/problemorienteringen sätts i fokus och får styra urvalet och vara strukturerande för texten
- att man anstränger sig för att visa hur och på vilka sätt den egna forskningsuppgiften har vetenskaplig relevans och nyhetsvärde i förhållande till tidigare forskning.

Nedanstående frågor kan formuleras som en hjälp för att utröna var tyngdpunkten för det vetenskapliga nyhetsvärdet ligger i förhållande till tidigare forskning:

Empiriskt: I vilken mån har avhandlingens undersökningsobjekt/fält varit föremål för tidigare forskning? Handlar det främst om att avtäckta avgörande ”vita fläckar” eller utforskade aspekter i ett redan etablerat kunskaps och forskningsfält eller att få kunskap om helt nya undersökningsobjekt och problemområden?

Teoretiskt: I vilken utsträckning och på vilka sätt har detta fenomen tidigare varit föremål för vetenskaplig begreppsbyggnad? Spelar utvecklandet av nya teoretiska begrepp och perspektiv en central roll för undersökningen?

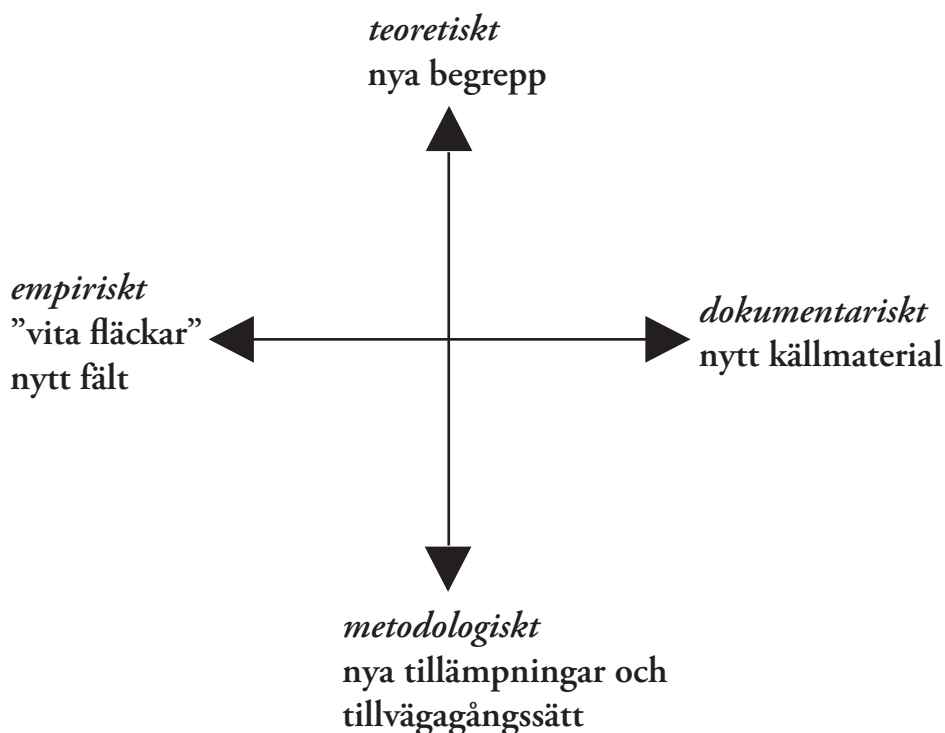
Dokumentariskt: I vilken omfattning har studiens typ av käll- och undersökningsmaterial utnyttjats av tidigare forskning? Bygger undersökningen på tidigare mer eller mindre utnyttjade eller förbisedda typer av källmaterial eller att nya uppgifter och dokument har framkommit som kan omvärdera tidigare kunskap?

Metodologiskt: Hur har avhandlingens ämnes/problemområde studerats tidigare? Vad skiljer mitt tillvägagångssätt från andras? Ligger nyhetsvärdet främst i nya tillämpningar och kombinationer av redan etablerade begrepp och perspektiv? Eller kanske i ett nytt sätt att utnyttja ett redan använt och beprövat källmaterial?

Ofta blir resultatet en kombination av olika nyhetsvärden. Var tonvikten tenderar att hamna, kan också skilja sig mellan olika discipliner. Samhällsvetare kan till exempel betona teoriutveckling och det teoretiska värdet medan humanister framför allt ser den nya kunskap som kan utvinnas om tidigare utforskade områden och aspekter som det primära.

De olika aspekterna av nyhetsvärdet skulle också kunna plottas i förhållande till axlarna i nedanstående i figur.

Fig: Var ligger fokus för avhandlingens vetenskapliga nyhetsvärde och relevans?

Vid sidan av huvudregeln kan också **två mer praktiska tumregler** formuleras:

En första tumregel är att de undersökningar och resultat som presenteras i forskningsläget också ska behandlas i undersöknings delen. Studier av mer allmän och perifer relevans kan istället placeras i en bakgrundsteckning.

En andra tumregel säger att beskrivningen av tidigare forskning bör hållas på en sammanfattande och generaliserande nivå. Presentationen ska ge läsaren en bild av hur och i vilken omfattning avhandlingens forskningsproblem har behandlats i tidigare forskning – *men bilden behöver inte vara fullständig in i minsta detalj*. Detaljerade redogörelser och mer ingående presentationer av den tidigare forskningens olika argument och delresultat, kan med fördel sparas till de avsnitt i den egna undersökningen där dessa aktualiseras.

På så sätt vinner man två saker:

- man undviker att avhandlingen blir ”framtung” med en alltför lång transportsträcka av inledande textsjok innan man kommer in på den egentliga undersökningen
- det blir lättare för läsaren att förhålla sig till olika argument istället för att tvingas bläddra tillbaka och författaren slipper upprepa sig.

Dessa hållpunkter och tumregler kan förhoppningsvis bidra till att inte bara producera en läsvärd text utan också att öka kreativiteten i avhandlingsarbetet.

Metod och etiska överväganden

Hildur Kalman

Inte sällan brukar val av metod respektive etiska överväganden behandlas var för sig i ett avhandlingsarbete, vilket inom en del fakultetsområden också avsätter tydliga tecken i avhandlingens struktur och där det återfinns avgränsat som olika avsnitt: ett vad gäller metod och ett annat avseende etik.

Fokus för den här texten kommer däremot att ligga på fält där metod och etik särskilt tydligt kan komma att mötas, i den fortlöpande redogörelse för de val och värderingar som görs under ett forskningsarbets gång, i vilka forskareetik och forskningsetik möts, och reflexivitet och positionering aktualiseras. Frågan är då *”vad tänker jag som läsare/granskare/opponent på vad gäller etik och metod när jag läser ett genusvetenskapligt (avhandlings)arbete?”*.

Metodval

Vad gäller metod så vill jag till att börja med slå fast att det inte räcker med att skriva att nu använder jag den eller den metoden. Som läsare måste man få ta del av en redogörelse och argumentation för varför den här metoden, det här redskapet är ett bra sätt att ta reda på det som ska studeras, d v s vad i just det här materialet det kan hjälpa oss att få syn på som vi inte får syn på *utan* detta redskap. Det är alltså viktigt att visa vad *skillnaden* blir genom att göra som du gör, använda den metod och den teori som du gör. Det mest grundläggande i ett genusvetenskapligt sammanhang blir att förhålla sig till skillnaden mellan att använda kön som variabel eller kön/genus som analytisk kategori.

Etiska överväganden

Frågor om etik aktualiseras i varje vetenskapligt arbete, även då etisk prövning inte krävs formellt; etiska överväganden måste alltid göras. Vidare gäller att det som sagts ovan om metod också gäller för arbetets etiska överväganden. De måste alltid skrivas ut i förhållande till just det här materialet, det här arbetet, och där vi får reda på de val som gjorts och varför, och hur detta relateras till arbetet i stort, såsom t ex i förhållande till värdet av den kunskap som vinnas med ert tillvägagångssätt.

Vissa projekt kräver *etisk prövning*, enligt *lagen (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor*. Lagen omfattar forskning på levande personer, liksom forskning på avlidna och på biologiskt material från människor samt forskning som innebär hantering av känsliga personuppgifter. Om lagen kan du läsa på www.forskningsetikprovning.se.

Det är viktigt att läsa igenom lagen och vara medveten om de regler som gäller, samt vilka typer av studier som ska etikprövas. En del ännu pågående forskningsprojekt kan vara påbörjade innan lagen kom, men även för den som forskar inom ett sådant projekt är det viktigt att tänka igenom på vilka punkter det egna projektet kan vara problematiskt.

Andra lagar som kan vara relevanta i sammanhanget är *lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m.*, samt PUL, *personuppgiftslagen (1998:204)*. Det finns för närvarande ett utredningsförslag som bland annat föreslår att lagen om etikprövning ska utvidgas till att omfatta krav på etikprövning vid behandling av känsliga personuppgifter enligt PUL, oavsett om samtycke är lämnat eller inte.

Oavsett om ett projekt anses kräva etisk prövning i nämnd, så måste grundläggande *etiska överväganden* till gällande hur informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav samt nyttjandekrav tillgodoses. Generell vägledning för forskare vad gäller dessa etiska krav ges bl a i Vetenskapsrådets skrift *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* från 2002.

Man brukar vidare skilja mellan forskareetik och forskningsetik. *Forskareetik* å ena sidan avser primärt forskarens relation till själva forskningsuppgiften, men i detta står inte forskarens relation till deltagare eller tredje man i fokus. I *forskareetik* ingår förutom relationen till själva forskningsuppdraget, även relationen till forskarkollegor och finansörer. *Forskningsetik* å andra sidan rör primärt frågor om *hänsyn och skydd* för informanter och försökspersoner. Frågor som kan bli aktuella då forskningsetik står i fokus är urval av informanter eller försökspersoner, hur och vilken information som ges till dessa, hur samtycke inhämtas, hur anonymitet och konfidentialitet säkras, samt hur deltagande i forskningsprojektet med åtföljande publicering kan tänkas påverka deltagarna.

Det går dock inte att dra en absolut gräns mellan forskar- respektive forskningsetiken, då många av de överväganden och val man står inför t ex informanter, inte bara har konsekvenser för dessa deltagare, utan också har betydelse för den kunskap som produceras och formuleras i arbetet, d v s själva forskningsuppgiften.

Etiska reflektioner i ett forskningsarbete bör inte upphöra efter att man fått godkännande från en etisk kommitté, och informerat samtycke från informanter. Man måste gå steget längre och i arbetet fundera på och diskutera de etiska överväganden som vidare följer i just det specifika arbete man utför, t ex vad gäller:

- huruvida informanterna alltid kan föreställa sig, överblicka, vad de ger sitt samtycke till – bortom anonymitet eller fingerade namn. Här kan man som forskare vara tvungen att skydda informanterna i högre grad än de själva initialt begär. Sådana frågeställningar har varit aktuella vad gäller vävnadsprover som finns lagrade i biobanker, men kan också gälla annat material av integritetskänslig karaktär.
- vem som drar sig ur medverkan och vem som *inte* gör det (i min förståelse kan det vara ett ”hälsosamt” tecken när informanter förhåller sig skeptiska till att vara med och låta sig ”nyttjas”, och att de har funderingar kring den kunskap som kan komma ur en studie). Det är kutym att diskutera bortfall i en studie, och på vilket sätt detta kan påverka studiens tillförlitlighet. Lika viktigt anser jag det vara att diskutera medverkan, d v s med fokus på vilka som väljer att stå kvar som informanter i ett forskningsarbete, eller snarare inte värjer sig mot forskarens önskan om att få inblick i, ta del av, samt bearbeta och tolka sådant som kan ligga en själv väldigt nära. Hos en genusvetare, medveten om de asymmetrier som råder mellan olika positioner i samhället med dess olika möjlighet och habitus att värna oss själva, bör sådana frågor diskuteras gällande det empiriska materialet. Jag har själv sett exempel på att de informanter som nekat, eller senare har valt att dra sig ur, att delta i en studie, ”råkat” vara de som i någon mening varit resursstarka, i termer av social status, utbildning, sociala nätverk, etc – medan de som stått kvar som informanter i någon mening varit sämre situerade.
- de svårigheter som kan följa på att man forskar på ”egna” informanter, d v s sådana som man har en relation till på något sätt, och de beroenden som kan följa av detta. I samband med aktionsforskning kan detta bli särskilt komplext.

- att man som informant kan uppleva att information tas ur sitt sammanhang, och får fel valör, på ett sätt som man inte kunnat förutse. Vidare kan informanter känna sig utnyttjade om det i det slutliga forskningsresultatet framkommer aspekter, eller dras slutsatser, som inte framhåller det de själva tänkt på – eller velat framhålla, eller där det empiriska materialet (som intervjuer/observationer) analyseras på annat sätt eller annan nivå än informanten tänkt sig. Det är därför också viktigt att framhålla att även om informanten deltar frivilligt och t ex godkänner en intervjuutskrift så innebär det ändå inte att man som informant kan påverka studiens slutresultat, utan att urval, tolkning och analys är författarens egen.

När jag tar upp sådana här frågor betyder det naturligtvis inte att man alltid bör avstå från det som är problematiskt – men det är viktigt att ni i texten förklarar och argumenterar för era val så att läsaren förstår *varför*, och helst av allt förstår *att*, ni försökt att skydda och ta vara på informanterna så långt det går... men också på vilket sätt era överväganden och val har betydelse för den kunskap som produceras och formuleras i ert arbete.

Reflexivitet och positionering

Att det finns etiska och rent av politiska aspekter att fundera på i alla delar av ett avhandlingsarbete, från vad/vilka vi väljer att studera/problematisera, till hur detta/dessa studeras, med vilka frågeställningar, ur vilket perspektiv, etc. är inte något okänt. Frågor av sådan art har länge diskuterats inom bl a kvinno- och genusforskningen, vilket också resulterat att synen på vad objektivitet är har förändrats. Idén om objektivitet som en färdig, autonom produkt där inget subjekt är delaktigt, har snarast kommit att ersättas med idén om objektivitet som process. I och med att tron på en subjektlös form av kunskap övergivits, har fokus satts på tanken om en kritisk självreflektion där forskaren ska vara medveten om och synliggöra forskarsubjektets ingripande i kunskapsprocessen, t ex i termer av *reflexivitet* och *positionering*.

Reflexivitet handlar först och främst om forskarens medvetenhet om sin egen roll. En medvetenhet som kommer till uttryck i forskarens reflektion över sig själv och det hon/han bidrar med själv som forskarsubjekt, genom *hela* forskningsprocessen.

Positionering handlar om att egna intressen, och teoretiska perspektiv görs tydliga, så att det sätt man närmar sig forskningsproblemet ifråga inte gör anspråk på att utövas från någon slags osynlig eller allseende position utan tvärtom görs från en bestämd position och ett bestämt perspektiv.

Ibland får talet om reflexivitet och positionering en prägel av läpparnas bekännelse i början av ett arbete, i form av en retorisk positionering som företas, och/eller att vi får en försäkran om ett reflexivt arbetssätt. Men varken reflexivitet eller positionering är färdigt avhandlade eller tagna tillvara med hjälp av särskilda rubriker i början – de teman som införs måste sen hittas i det praktiska genomförandet i arbetet i sin helhet. Vad gäller reflexivitet blir frågan hur denna *förvaltas* genomgående i arbetet, där vi som läsare får ta del av t ex alternativa tolkningsmöjligheter av materialet, eller alternativa förhållningssätt *till* materialet, samt argumentation för de vägval som görs.

Det är framför allt i förhållande till s.k. kvalitativ forskning som forskarrollen problematiserats i termer av reflexivitet och positionering. Likaså är det ofta gentemot sådan forskning som det ställs krav på att forskaren redogör för de val och värderingar som företas under forskningsprocessens gång. Men det är ett krav som egentligen rör all forskning, även om det mer sällan praktiseras eller lika uttalat efterfrågas inom s.k. kvantitativ forskning. Å ena sidan kan detta hänföras till den dominerande ställning med åtföljande normsättning som kvantitativ forskning haft, där den kvalitativa inriktningen hamnat med ”bevisbördan”. Kvantitativ forskning innebär dessutom ofta att man följer redan uppgjorda metoder och tillvägagångssätt, men även i dessa fall bör man ju som forskare kunna redogöra för de val av teoretisk och tolkande natur som finns inte bara i val av metod, utan också i själva metodens antaganden och interna logik, liksom i dess tillämpning.

I kvalitativ forskning går datainsamling, analys och bearbetning däremot ofta mer hand i hand, och det är uttalat att dessa processer kan och bör kunna informera och befrukta varandra i processen. Arbetet präglas därför mer av flexibilitet och uppenbara valmöjligheter. Med sin inriktning på meningsfyllda fenomen så innebär subjektivitet för kvalitativ forskning per definition också en resurs som forskaren använder sig aktivt av för att förstå de fenomen eller den värld man strävar efter att förstå, och utgör alltså inte det störande moment som det utmålas som i mer positivistiskt inriktade ansatser. Forskarens arbete präglas alltså av både närhet och distans, och forskaren samspelar med sina informanter såväl i rollen som deltagare och som åskådare. Men i just detta så får forskaren en dubbelroll som både forskare och (med)människa, man använder sig själv och sin mänsklighet som redskap för att möjliggöra forskning. Vidare så innefattar tanken om reflexivitet också insikten om den asymmetri och maktrelation som föreligger mellan forskare och informant, och de dilemman som därmed måste hanteras i såväl den dubbelroll som nämnts ovan, som i forskarens makttroll. Här blir det alltså avgörande för läsaren att få veta hur du som forskare förvaltat de insikter som ges av begreppen positione-

ring och reflexivitet, d v s som läsare måste vi få ta del av redogörelser för hur du faktiskt gått tillväga i det aktuella arbetet – val, motivering av dessa val, etc, och hur du förhållit sig till de problem som dykt upp på vägen.

I ett arbete med genusvetenskapliga anspråk bör det finnas en medvetenhet om att det kan finnas maktordningar samt asymmetriska, och hierarkiserande relationer. Detta bör rimligtvis avspeglas i de sätt på vilka man problematiserar och diskuterar det egna arbetet, såväl de vägval man ställ(t)s inför under arbetets gång, som på metanivå, där man funderar på vad man synliggör etc. Men som sagts tidigare, detta är viktiga frågor för alla forskare, inte bara för genusvetare, då maktordningar alltid är närvarande.

Men jag vill också lägga vikt vid att ett reflexivt förhållningssätt i arbetet inte heller kan innebära en abdikation från de kunskapsanspråk som man som forskare gör i arbetet! Och resultatet kan ändå komma att upplevas som, och vara, en form av ”övergrepp” på dem vi forskar på. De(n) andras röst är fortfarande med på *din* arena som *du* som forskare skapar och avgränsar. Sammanfattningsvis gäller det alltså att synliggöra vad metoden hjälper dig att göra, och på vilket sätt. Vidare att etiska överväganden, reflexivitet och argumentation för dina vägval måste komma till uttryck genomgående i arbetet.

Resultat, ny kunskap

Katarina Hamberg

– *Vad tänker jag som läsare/granskare/opponent på vad gäller resultat, ny kunskap, när jag läser ett genusvetenskapligt (avhandlings)arbete?*

Vissa aspekter som jag tar upp gäller forskning i allmänhet medan andra mer specifikt berör genusforskning och forskning med genusperspektiv.

Hänger syfte/frågeställning och resultat ihop? Låter elementärt men är ändå en ständigt aktuell fråga. Som granskare tittar jag noga på syfte och frågeställningar och läser resultaten i ljuset av dessa. Forskaren kan behöva modifiera syftet om analysen bär iväg åt ett oväntat håll – eller när man ser vilka resultat som går att få fram. Det går kanske inte att svara på den fråga som var ställd och då måste frågan faktiskt ändras!

Är resultatpresentationen rimlig utifrån den metod som använts? Resultaten måste stämma överens med den metod man valt. Som doktorand är det bra att luta sig mot en etablerad metod och försöka följa den presentationstradition som är bruklig där. Om en viss metod använder begrepp som 'kategorier' och 'dimensioner' kan det förvirra mycket om man kastar om och istället talar om 'teman' och 'kategorier'. Det specifika innehållet i dina resultat blir otydligt om det förpackas i fel kartonger! Bra att utgå ifrån artiklar eller avhandlingar med samma metod och härma upplägget.

Fokusera och gör egna resultat tydliga! De resultat du själv får fram är det viktigaste i din forskning! Det är bra att kunna mycket om annan forskning, om teorier, visa att du är insatt, osv. – Men *dina egna resultat är det mest intressanta* och värdefulla om man tänker på forskningens roll i samhället – och även för dig själv i framtiden. Det du själv hittat i dina data kan ingen ta ifrån dig.

Som läsare *vill jag veta vad som är egna resultat och vad som är andras*. Det är viktigt att skilja på det i skrivandet. Inom medicinen är traditionen den att man inte ska gå in och diskutera andras resultat i sin egen resultatdel. Där ska inte finnas referenser till annan forskning utan bara egna data och tolkningar. I andra sammanhang är traditionen annorlunda och då får man se över texten noga så att det hela tiden framgår vad som är eget bidrag respektive vad som är resonemang och resultat från tidigare forskning.

Att läsa massor av *andras forskning kan förblinda*. Man kan tappa bort sina egna data och börja söka likheter med andras. Det är viktigt att av och till försöka nollställa sig och tänka ”Vad hittar JAG”? Som granskare blir jag irriterad om jag inte ser annat än att forskaren förhåller sig till andra.

Vad är empiri och vad är din tolkning? Försöka göra även den distinktionen klar även om man alltid kan hävda att allt är tolkning. Visa data i resultatpresentationen.

Som läsare behöver jag komma in i data och tolkning – jag behöver förstå logiken – känna igen och förstå tolkningar. Därför är det avgörande för trovärdigheten att empirin (t.ex. intervjuer, iakttagelser eller mätvärden) presenteras på ett tydligt sätt så att jag som läsare kan förstå. I kvalitativa studier måste man ofta skriva ut ’allt’ man läser in i exemplen och förklara noga vad man menar. Om man överlåter på läsaren att själv tolka blir det förvirring. *Forskaren måste guida läsaren.*

Konsistens? Det är viktigt att välja rätt citat eller exempel som ska illustrera det man menar sig ha sett.

Det man exemplifierar med ska inte också kunna tolkas så att det likaväl kunde ingå i en annan kategori eller i annat tema som finns i de egna resultaten! Som granskare tittar jag noga på om resultaten i form av teman, kategorier eller begrepp förefaller konsistenta.

Läsbarhet – Rytm? Som granskare ser jag även på skrivupplägget. En enhetlighet i resultatpresentationen gör den lättare att följa och minnas. Försök skriva med en viss rytm (t.ex.: kategorirubrik, brödtext, presentera dimensioner, beskriv dimensionerna med citat eller exempel i varje). Så lär sig läsaren presentationsordningen.

Språket? – Välj inte ett för begreppsöverlastat språk om du vill nå ut. Som granskare blir man tveksam och kritisk, inte imponerad, när vetenskapliga begrepp och teorier staplas på varandra.

Vad var nytt för dig? Frågan kan hjälpa dig att veta vad du bör lyfta fram i resultaten.

Om inget verkar nytt för dig – sök aktivt efter avvikelser och försök med alternativa ’tvärtomtolkningar’. Var det något som bröt sönder din bild? Detta avvikande är sannolikt viktigt att lyfta fram.

Fastnat i könsskillnadsfällan? I genusanalyser beskrivs ofta en grupp/population kvinnor eller män – de jämförs eller deras villkor analyseras. Som läsare/granskare är jag uppmärksam på hur forskaren hanterar de skillnader som ses på gruppnivå. Förstärks könsskillnadstänkandet i analysen?

Ett exempel: Om det finns en tendens att fler kvinnor än män i en intervjustudie berättar om emotioner kan det beskrivas som att a) kvinnor är mer emotionella än män, b) fler kvinnor än män uttrycker emotioner, c) männen hade svårt uttrycka emotioner etc. Dessa beskrivningar fokuserar gruppen kvinnor respektive män, fastnar i skillnader och missar variationer bland männen respektive kvinnorna. Som läsare tycker jag att presentationen blir stereotyp och oreflektad. Ett alternativt sätt kan vara att utgå från beskrivningarna av emotioner i intervjuerna och försöka kategorisera dessa oavsett om det är män eller kvinnor som står för utsagorna. Alltså utgå från berättelserna och inte från kön hos den som berättat. Sedan, i ett senare skede sedan se vilka intervjupersoner som finns i de olika kategorierna. Troligen blir det mer plats för variation inom grupperna kvinnor och män, gråzoner och överlappning mellan grupperna kan bli synligt med detta senare tillvägagångsätt.

Detta är en av genusforskningens akilleshälar: hur ska vi undvika att förstärka de genusmönster vi analyserar? Tänk hela tiden på det när ni skriver om er forskning.

Genusbias? Man kan tala om två typer av genusbias: Att inte se skillnader, olikheter eller variationer som är relaterade till genus eller att fokusera eller kön/genusaspekter när det är mindre relevant – t.ex. överdriva betydelsen av genus i en viss process.

Hur är det med genusforskning – i vilket läge gör vi oss skyldiga till genusbias? Hur och var syns såna risker i ditt projekt? Reflektion över sådana frågor är viktiga och kan även behöva finnas på pränt för att övertyga läsaren.

”Vad tänker jag som forskare och lärare om att förmedla feministisk forskning?”

Malin Rönnblom & Charlotte Holgersson

”Vad händer i föreläsningssalar, seminarierum och i möten mellan människor när feministisk kunskap ska diskuteras och förmedlas? Varför tenderar argumenten att bli så känsloladdade och osakliga? Vilken typ av kritik är legitim att rikta mot den som presenterar feministisk forskning?”

I Sverige är den officiella linjen att ”vi” är överens om att jämställdhet är ”bra”. I själva verket går uppfattningarna starkt isär om hur könsrelationerna i samhället ska förstås, vart olika förändringsstrategier leder och hur målet ska tecknas. Nästan alla har en åsikt. Även i övrigt sansade människor är beredda att ta till starka ord för och emot tankar om en nyordning. I denna korskeld står den feministiska forskaren, oftast en kvinna, som har till jobb att tolka hur könsordningen tar sig uttryck och förmedla dessa kunskaper till såväl intresserade som avståndstagande avnämare. Det är en spännande - men också tidvis olustig - situation. Vår utgångspunkt är att denna situation av kunskapsförmedling är spännande att analysera just därför att den lätt känns olustig.

Som en del av forskningsprogrammet *Fosfor*, med docent Anna Wahl som forskningsledare, initierades 2001 utvecklingsprojektet *Förändring och reflektion* – ett projekt som samlade sex forskare och tre konsulter. Vi, nio kvinnor, hade tidigare i olika konstellationer samarbetat, föreläst eller bedrivit förändringsprojekt ihop. Vid flera tillfällen, under många år och ofta i all hast, hade vi diskuterat olika reaktioner som följt efter att vi olika sammanhang föreläst om feministisk forskning och vi insåg snabbt att vi delade många erfarenheter. Dessa erfarenheter handlade bland annat om diffusa eller starka obehagskänslor, om kränkningar och om smärtsamma upplevelser. Genom projektet var vår ambition att tillsammans arbeta med egna erfarenheter kring motstånd mot feministisk kunskapsförmedling.

Genom vårt projekt har vi satt ord på mångåriga och bitvis motsägelsefulla erfarenheter. Vi har hela tiden utgått från egna upplevelser av att möta motstånd i situationer av kunskapsförmedling. Det blev också snabbt tydligt att vi kunde göra vissa analyser av vad vi erfarit genom att just feministisk teori gett oss lämpliga analysredskap. Våra nedskrivna erfarenheter har vi benämnt situationer och just genom att skriva ner och sedan tillsammans analysera en stor mängd situationer har vi kollektivt ökat vår förståelse om könsordnande processer i samhället

och om hur makt och motstånd hänger samman. Vi har bland annat fokuserat på hur föreläsaren/feministen – eller F som vi valt att kalla henne – konstrueras i situationerna och hur dessa konstruktioner utgör en del av motståndet mot feministisk kunskapsförmedling.

Efter mer än fem års arbete är vi nu i slutskedet av att skriva boken *Mycket motstånd och lite fantasi – en bok om feministisk kunskapsförmedling* (kommer 2007 på Studentlitteratur). I denna text redovisar vi ett kort utdrag ur den kommande boken, ett utdrag som behandlar de dominerande konstruktionerna av F som framkommit i våra analyser. Vår förhoppning är att texten kan ge redskap till att förstå oväntade och ovälkomna bemötanden i situationer där feministisk kunskap ska förmedlas.

Konstruktioner av F

I alla situationer finns inslag av att innehållet i det F föreläser om privatiseras: att det istället för forskning handlar om F själv eller feminister i allmänhet. I och med detta ställs F ofta till svars för olika dominerande föreställningar om hur feminister är. Ibland ställs F också till svars för det som pågår inom politiken eller i andra organisationer. Det finns ett krav på oklanderlighet, där F ska kunna svara på allt och även själv vara perfekt feminist, forskare och kvinna. Om åhörarna kan upptäcka något som indikerar att F inte är 100 procent perfekt – något i hennes person eller i det hon pratar om – så blir allt det som hon sagt och gjort otillförlitligt och ointressant. I seminarsituationer konstrueras F som överdriven, ointressant och ovetenskaplig. Sällan diskuteras det som F har presenterat i sak. Till och med när F tydligt försöker styra diskussionen genom att tala om vilken form hon vill att seminariet ska ha och vilka frågor hon önskar diskutera frångås dessa önskemål.

Samtliga konstruktioner av F som målats upp här är negativt laddade som en konsekvens av att valda situationer präglas av motstånd. Vår tolkning är att konstruktionerna av F är en aktiv del av hur motståndet görs. F skapas i situationen och påverkar aktivt hur processen i rummet kommer att gestalta sig. För att förstå kunskapsförmedlingen som process är det betydelsefullt att se på vilket sätt F bemöts som kunskapsförmedlare, och vilka antaganden om henne som finns i rummet. Nedan följer några kortfattade exempel på hur F konstrueras i olika situationer.

1. Verklighetsfrånvänd

F beskrivs som överdriven i sina uttalanden om hur samhället ser ut. Dessutom bemöts hon som övertolkande. Hon läser in betydelser av kön onödigt mycket i de fenomen hon möter. Hon förnekar sådant som anses vedertaget och sant. I synnerhet handlar hennes förnekanden

om förhållanden i naturen eller i biologin. Hon vill inte erkänna att det finns biologiska skillnader mellan könen.

2. Ovetenskaplig

F är omedveten om vetenskapliga frågor, metoder och överväganden. Hon sysslar inte med vetenskap egentligen, utan med politik eller ideologi.

3. Ointressant

Det överdrivna och negativa i de kunskaper som F förmedlar gör att det blir tråkigt och ointressant. Det är ju egentligen inte så viktigt det hon kommer med, varför angelägenheten uteblir.

4. Privat

F föreläser om samhället, vetenskapen, arbetslivet, kulturen eller något annat stort. Men, det handlar i själva verket om henne själv. F talar utifrån egna erfarenheter och det är hennes personlighet som lyser igenom. De problem som beskrivs av F är egentligen hennes egna privata problem. De teorier hon presenterar utgör hennes egna åsikter och erfarenheter.

5. Oklanderlig

F är kritisk till andra, därför bör hon vara perfekt själv. I linje med att F talar som privatperson blir också hennes utsagor direkt relaterade till henne själv, som om hon levde utanför könsordningen. F borde också kunna svara på allt som rör kvinnor och män, jämställdhet och feminism. Ofta ställs F därför till svars för andra feminister, ibland även för kvinnor i allmänhet. Om hon inte uppfattas leva som hon lär blir hon en hycklare.

6. Bristfällig

Det som är mest utmärkande för F är hennes brister. Hon är okunnig, naiv och många gånger rent av korkad. F har halkat in på ett visst spår, och där har hon fastnat. Hon är ensidig i sin beskrivning och enkelspårig i sin tolkning. En annan brist är att hon är överkänslig för kritik och för förhållanden hon inte tycker om över huvud taget.

7. Privilegierad

F har det väldigt bra på många sätt. Därför är hon otacksam då hon framför sina kritiska synpunkter. Hon är otacksam som inte nöjer sig med det hon får. F är många gånger osolidarisk mot andra kvinnor, då hon inte tar hänsyn till att det hon säger kommer drabba andra. Hon uppträder oansvarigt.

8. Tillgänglig

Om man sig i leken ger, får man leken tåla. Att inta en kritisk position innebär att acceptera att bli ett villebråd för andra. F är omedveten om detta ibland, varför hon blir ett offer. F är kränkbar i sin självpåtagna roll. Det är inte ovanligt att F blir sexualiserad, ibland som en sexuell utmaning, men oftast som frigid och sexuellt hämmad.

9. Manshatare

F tycker inte om män. Hon kan t o m sägas vara manshatare. Hon är aggressiv och extrem, både i sitt uppträdande och i det hon förmedlar. Manshatet är en av flera anledningar till att F förstör för andra kvinnor. Kvinnors rykte blir skamfilat av sådana som hon.

10. Omodern

F är negativ och gnällig. Hon ska alltid leta upp problem, och ta upp de negativa aspekterna. Detta gör henne motsträvig mot förnyelse. Istället för möjligheter poängterar hon problem. Hon vill inte förändras. Frågan är om hon vill att världen ska förändras? Var är de positiva exemplen?

11. Gladiator

F förväntas vara en frivillig provokatör. Hon tycker om konflikter och debatt. F kan bjudas in för att få fart på diskussionerna och för att provocera. Hon kan användas för att sätta någon speciellt besvärlig person på plats eller bara för att skapa en diskussion som är underhållande för publiken.

12. Lapplisa

F har en uppgift som kontrollant. Hon finns där med sina böteslappar då jämställdheten inte är uppnådd på olika sätt. Hon har en neonskylt med sig där det står 50/50. Detta betyder att hon i alla lägen förespråkar en jämställdhet som innebär att det ska vara lika många kvinnor som män överallt och alltid.

Om motstånd

Övergripande betraktar vi motstånd som en interaktion i vilken tolkningsföreträdet, privilegiet att få definiera vad som är ett problem och vad som är vetenskap, förhandlas. Förhandlingspositionen varierar beroende på en rad faktorer i kontexten såsom exempelvis könsstruktur i rummet, kultur i den särskilda kontexten, Fs position i förhållande till de övriga aktörerna med avseende på klass, kön, etnicitet, sexualitet samt dominerande föreställningar om kön och

i synnerhet feminister. Vi menar också att konstruktionen av F bör förstås i den dominerande diskurs om kunskapsproduktion som präglar den samhälleliga synen på god vetenskap. Även om F konstrueras i specifika, kunskapsförmedlande kontext utgör dessa även exempel på vilken kunskap som får artikuleras och av vem.

En av våra grundläggande utgångspunkter är att det genom att studera motstånd eller protester mot någon form av etablerad ordning – eller dominerande diskurs – som denna ordning kan synliggöras och därmed analyseras. Dagens dominerande kunskapsideal är att kunskap är neutral och skall förmedlas på ett neutralt sätt. Feministisk kunskap problematiserar detta ideal, då denna handlar om att studera könade maktrelationer - och när denna kunskap sedan presenteras aktiveras maktordningen i rummet. Feministisk kunskapsförmedling kan med andra ord fungera som ett slags 'könsordningens katalysator'.

I linje med Foucault betraktar vi "viljan till sanning" eller relationen mellan makt och kunskap som en central procedur som upprätthåller dominerande föreställningar eller diskurser om det normala. I de olika konstruktionerna av F är det tydligt att "viljan till sanning" spelar en stor roll. Genom motståndet mot F, som också kan beskrivas som olika former av av-legitimering av hennes kunskapsanspråk, reproduceras etablerade föreställningar om kunskap och kunskapsförmedling. Formerna för de-legitimering är ofta motstridiga men bidrar alla till att bekräfta normen om hur "en riktig" kunskapsförmedlare ska vara. Den kunskap hon presenterar anses inte vara tillförlitlig – antingen betraktas den som politisk/ideologisk eller som Fs privata uppfattningar. Men om det är kunskap som hon förmedlar så är den inte tillräcklig. Hon borde kunna svara på alla frågor som har med betydelsen av kön i samhället att göra. Kraven på hennes tillgänglighet illustrerar också hur F blir "en kvinna" – en kropp som inte passar in i mallen av kunskapsförmedlare, en kropp som också anses vara tillgänglig i ett heterosexuellt spel. När F inte bekräftar denna tillgänglighet i tillräcklig utsträckning blir hon än mer ovetenskapliggjord, hon blir en "manshatare" – ett epitet som ofta sammankopplas med avvikelser från den dominerande heteronormen. Således blir både F och den kunskap hon förmedlar felaktig och genom dessa fel reproduceras en klassisk bild av kunskap som befriad från både kön och politik.

Genusvetenskapliga publikationer är Kvinnovetenskapligt forums publikationsserie. Den ges ut i tre olika former; Studier, Dokument och Dialoger. I Studier publiceras texter som genomgått seminariebehandling eller motsvarande. I Dokument publiceras texter och idéer under arbete. I Dialoger publiceras texter i dialog mellan aktivism och akademi. För mer information om publikationsserien se Kvinnovetenskapligt forums hemsida; www.umu.selkvf